

1. Miejscowość	GDAŃSK	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres DWÓR „KRZYŻOWNIKI”, ob. budynek szkolny ul. Kartuska 245a, 80-803 Gdańsk	6. Zawartość załącznika • dokończenie pkt 12 i 13
2. Gmina	Gdańsk		
3. Powiat	gdański		
4. Województwo	pomorskie		

c.d. pkt 12 (historia)

ze stawu młyńskiego w Krzyżownikach zasilanego Potokiem Siedleckim z jeziora Jasień. Od stawu młyńskiego woda płynęła rurociągiem, który przebiegał wzdłuż obecnej ul. Kartuskiej, Nowych Ogrodów do Kunsztu Wodnego, który zlokalizowany był na terenie obecnego Targu Siennego. Przebieg wodociągu przez założenie dworskie w Krzyżownikach przedstawia mapa z 1717 r. (*przedstawiona na załączniku nr 4, il. 7*). Dwór miał bezpośrednie przyłącze do rurociągu.

Za czasów gdańskiego ławnika Johanna Brandesa (syna Gerharda) dnia 4 lipca 1623 r. rezydencję w Krzyżkach odwiedził król Zygmunt III Waza, który w dniach od 1 do 19 lipca przebywał w Gdańsku. Celem przyjazdu króla nad wybrzeże było sprawdzenie przygotowań floty polskiej do wojny ze Szwecją. Johann Brandes był tajnym doradcą królewskim.

Zachowana bryła dawnego dworu bez późniejszych przybudówek pochodzi z ok. poł. XVII w., kiedy właścicielami majątku była rodzina Schwartzwaldów. Na podstawie analizy bryły budynku i układu pomieszczeń wynika, że dwór został założony na rzucie prostokąta usytuowanego dłuższym bokiem wzdłuż drogi prowadzącej do Kartuz, obecnie ul. Kartuskiej. Miał on układ pojedynczego traktu, składającego się najprawdopodobniej z trzech pomieszczeń na każdej z kondygnacji. W przyziemiu, w narożniku północno-wschodnim usytuowana była sień, a klatka schodowa - w narożniku południowo-wschodnim. Po stronie zachodniej sieni i klatki schodowej usytuowane były izby (pokoje) przechodnie, które najprawdopodobniej tworzyły amfiladę. Obecnie układ funkcjonalno-przestrzenny wnętrza w znacznym stopniu jest wtórny. Część pomieszczeń została wtórnie podzielona. Z okresu nowożytnego zachował się barokowy wystrój elewacji wschodniej (fasady) i zachodniej oraz piwnica pod częścią wschodnią ze sklepieniem krzyżowym z lunetami, wspartym na ośmiobocznym, kamiennym filarze. Pierwotnie fasadę dworu zdobił kartusz znajdujący się pośrodku 2. kondygnacji, który widoczny jest na pocztówce z 1911 r. (*przedstawionej na załączniku nr 3*).

Na podstawie przekazów kartograficznych wiadomo, że oprócz dworu na terenie założenia znajdowała się zabudowa folwarczna usytuowana po obu stronach drogi prowadzącej do Kartuz. Na podstawie źródeł historycznych wiadomo, że młyn wchodzący w skład zespołu dworskiego został zniszczony w okresie wojen napoleońskich.

Od 1763 r. podmiejska rezydencja w Krzyżownikach była miejscem zebrań loży masońskiej „Pod Trzema Pionami”.

Na początku XIX w. na terenie dawnego założenia podworskiego wzniesiono nową zabudowę, a dwór rozbudowano w taki sposób, że uzyskał rzut litery „T”. Stan taki obrazuje mapa z 1807 r., na której wskazano zespół budynków podworskich oraz park z trzema stawami (*przedstawiona na załączniku nr 3, il. 13*). Park wraz z Potokiem Siedleckim otaczał zabudowę od strony wschodniej, północnej i zachodniej. Fotografia z 3 ćw. XIX w. przedstawia dwór z dostawionym od strony południowej niewielkim, parterowym skrzydłem z tarasem na dachu i dwukondygnacyjny, wolnostojący budynek mieszkalny, kryty czterospadowym dachem naprzeciwko fasady dworu (*przedstawiona na załączniku nr 3, il. 4*). Dwór skomunikowany był wówczas z nowym budynkiem mieszkalnym drewnianym łącznikiem w formie pomostu, z którego można było wejść na taras dachu dobudowanego skrzydła. Założenie od frontu, tzn. od strony południowej było ogrodzone. Skrzydło obecnie pełni funkcję biblioteki. W rozbudowanym wtórnie od strony wschodniej budynku mieszkalnym mieści się obecnie schronisko młodzieżowe.

W l. 1881-1883 dawną patrycjuszowską rezydencję zmodernizowano i zaadaptowano wg projektu Brunona Ehrhardta z funduszy państwowych na potrzeby Państwowego Zakładu Wychowawczego (Provinzial-Erziehungsanstalt). W tym okresie rozbudowano dwór wzdłuż elewacji północnej: o nową klatkę schodową z korytarzami oraz łącznik ze skrzydłem w narożniku północno-zachodnim. Ze względu na przebieg Potoku Siedleckiego łącznik ze skrzydłem został dobudowany pod skosem do dawnego dworu. W połaciach dachu dworu wprowadzono małe facjatki, które usytuowane były symetrycznie, na przedłużeniu każdej pary okien elewacji południowej, po środku. Do wzniesionego w 1. połowie XIX w. budynku mieszkalnego usytuowanego naprzeciwko fasady dworu dobudowano neobarokowy, 3-kondygnacyjny budynek, pokryty dwuspadowym dachem, który nawiązywał detalem architektonicznym do dworu. Obecnie w tym budynku mieści się Szkolne Schronisko Młodzieżowe. Kompleks był ogrodzony nowym, murowanym ogrodzeniem (nie zachowanym do dzisiaj). W dawnym dworze mieściła się administracja i izba chorych, w dobudowanym skrzydle północnym – sale internatu oraz stołówka. W nowym budynku dobudowanym do istniejącej zabudowy mieszkalnej, naprzeciwko wejścia do dworu były: szkoła, sala gimnastyczna i sanitariaty. Stan po dostosowaniu dawnego zespołu podworskiego na potrzeby Państwowego Zakładu Wychowawczego prezentuje pocztówka z pocz. XX w. (*przedstawiona na załączniku nr 3, il. 5*). Najprawdopodobniej w 1 ćw. XX w. w części podziemnej, pod przejazdem pomiędzy budynkiem, w którym ob. mieści się schronisko, a dawnym dworem wykonano piwnicę nakrytą żelbetonowym stropem. Państwowy Zakład Wychowawczy dysponował 200 miejscami, jego dyrektorem był Mahlow. Do 1919 r. zarządzany był przez władze gdańskiej rejencji, następnie przez wydział opieki społecznej Senatu II Wolnego Miasta Gdańska. Po 1925 roku część wychowanków przeniesiono do gdańskiego więzienia, w budynku placówki utworzono oddział dla osób przewlekle chorych. Od około 1935 r. w kompleksie zabudowy utworzono rejonową szkołę powszechną (Bezirksschule Danzig-Tempelburg). W okresie późniejszym w założeniu funkcjonowały różne instytucje. Obecnie zespół pełni funkcję szkolną. W 2011 r. nadbudowano łącznik łączący budynek d. dworu ze skrzydłem północnym. W nadbudowanej kondygnacji mieści się pokój nauczycielski, do którego z poziomu piętra prowadzą nowe schody.

c.d. pkt 13 (opis)

Otwory okienne: w dawnym dworze i poszerzonej wtórnie części od strony północnej występują: prostokątne, pionowe otwory okienne (*pierwotnie otwory okienne na poziomie 2. kondygnacji były zamknięte łukiem odcinkowym – stan taki prezentuje fotografia z 3 ćw. XIX w.*); w szczycie zachodnim prostokątny, pionowy otwór okienny zamknięty jest łukiem odcinkowym; we wtórnej elewacji północnej, na piętrze od strony wschodniej występuje pojedynczy mały otwór okienny zbliżony kształtem do kwadratu; w łączniku łączącym ze skrzydłem północnym występują: prostokątne, pionowe otwory okienne zamknięte łukiem odcinkowym; w części współcześnie nadbudowanej – prostokątne pionowe i poziome otwory okienne; w skrzydle północnym występują: na poziomie 1. i 2. kondygnacji - prostokątne, pionowe otwory okienne zamknięte łukiem odcinkowym, na ostatniej kondygnacji – prostokątne, pionowe otwory okienne; w skrzydle południowym występują: prostokątne, pionowe otwory okienne.

Stolarka okienna: w większości występuje wtórna stolarka drewniana i PCV; w elewacji południowej d. dworu zachowały się drewniane okna skrzynkowe z pocz. XX w., dwudzielne z krzyżem okiennym i szczeblinami krzyżowymi, za wyjątkiem czterech okien PCV w przyziemiu od strony wschodniej; w fasadzie d. dworu oraz w poszerzonej od strony północnej części występuje wtórna stolarka: dwudzielna z krzyżem okiennym, jednodzielna ze ślimieniem osadzona w otworze w przyziemiu po stronie południowej drzwi; w szczycie w dolnej strefie występuje okno dwudzielne z krzyżem i szczeblinami krzyżowymi; w górnej strefie – małe okno jednodzielne; w elewacji zachodniej występuje stolarka okienna tylko w szczycie: w dolnej strefie – okno dwudzielne z krzyżem i szczebliną poziomą pod ślimieniem; w górnej strefie – małe okno jednodzielne; w elewacji wschodniej i zachodniej łącznika i skrzydła północnego otwory okienne wypełnia wtórna stolarka drewniana i PCV - dwudzielna oraz trójdzielna z krzyżem okiennym; okna trójdzielne występują w osi środkowej elewacji wschodniej skrzydła północnego, nad stolarką drzwiową oraz w elewacji zachodniej łącznika, w skrajnej osi od południa (okna trójdzielne doświetlają klatkę schodową i korytarze); w elewacjach skrzydła południowego występuje współczesna stolarka PCV jednodzielna z ślimieniem.

Otwory drzwiowe: w dawnym dworze i poszerzonej wtórnie części od strony północnej oraz łączniku występują: zewnątrz - prostokątne otwory drzwiowe, wewnątrz - prostokątne otwory drzwiowe w większości zamknięte prosto oraz pojedyncze otwory zamknięte łukiem odcinkowym; w skrzydle północnym: zewnątrz występuje prostokątny otwór drzwiowy zamknięty łukiem odcinkowym (wejście do skrzydła budynku); wewnątrz występują prostokątne otwory drzwiowe; w skrzydle południowym: zewnątrz i wewnątrz występują prostokątne otwory drzwiowe.

Stolarska drzwiowa: zewnątrz zachowały się historyczne drzwi wejściowe do d. dworu usytuowane w elewacji wschodniej; drewniane, dwuskrzydłowe, o konstrukcji ramowo-płycinowej z nadświetlem; w elewacji północnej rozbudowanej wtórnie części dworu występują wtórne drewniane drzwi wejściowe, dwuskrzydłowe, o konstrukcji ramowo-płycinowej z listwą przemykową; w elewacji wschodniej skrzydła północnego występują wtórne, dwuskrzydłowe, drewniane drzwi o konstrukcji ramowo-listwowej z nadświetlem; w elewacji zachodniej skrzydła południowego – współczesne drzwi PCV przeszklone; wewnątrz budynku d. dworu oraz jego przybudówkach nie zachowała się oryginalna stolarka drzwiowa; występuje wtórna stolarka jednoskrzydłowa, wykonana z drewna, płyty wiórowej oraz PCV; część stolarki drewnianej o konstrukcji ramowo-płycinowej pochodzi z poł. XX w.

Rzut: dawny dwór wraz ze wtórnymi przybudówkami jest wzniesiony na rzucie wieloboku zbliżonego kształtem do cyfry arabskiej cztery. Dawny dwór wraz z poszerzoną częścią jest założony na rzucie prostokąta, usytuowanego dłuższym bokiem wzdłuż ulicy Kartuskiej. Od strony północno-zachodniej przylegają do niego wtórne przybudówki: łącznik założony na rzucie przypominającym kształtem trapez i graniczące z nim skrzydło na rzucie prostokąta. Od strony południowo-wschodniej do d. dworu przylega niewielkie, parterowe skrzydło na rzucie prostokąta. Zespół rozważanej zabudowy ma klatki schodowe usytuowane: w części południowo-wschodniej d. dworu, następnie po stronie północno-wschodniej poszerzonej części dworu, po stronie południowo-zachodniej łącznika i pośrodku skrzydła północnego.

Bryła: dawny dwór wraz z wtórnymi przybudówkami tworzy rozczłonkowaną bryłę, częściowo podpiwniczoną (*piwnica występuje pod fragmentem d. dworu w części wschodniej i jest skomunikowana z piwnicą znajdującą się pod placem zabaw, usytuowanym od strony południowej; skrzydło północne jest w całości podpiwniczone, skrzydło południowe jest w znacznym stopniu podpiwniczone*). Dawny dwór i wtórnie poszerzona część stanowi 2. kondygnacyjną bryłę; dawny dwór kryty jest dwuspadowym dachem, pokrytym dachówką zakładkową; poszerzona część – dachem pulpitowym. Do rozbudowanego dworu przylega 3. kondygnacyjny łącznik i skrzydło północne; obiekty kryte osobnymi dachami pulpitowymi, pokrytymi papą. Pierwotnie łącznik był 2. kondygnacyjny. W 2011 r. został nadbudowany o kolejną kondygnację. Od strony południowo-wschodniej do d. dworu przylega parterowe skrzydło, kryte dwuspadowym dachem pokrytym papą.

Elewacje:

Fasada d. dworu (elewacja wschodnia): otynkowana, niesymetryczna, poszerzona od strony północnej o wtórnie rozbudowaną część. Pierwotnie elewacja dawnego dworu była 2-osiowa, obecnie poszerzona o dodatkową oś z nieco cofniętym licem. W przyziemiu pierwotnie fasada dworu była rozczłonkowana otworem drzwiowym od strony północnej i otworem okiennym od południa. Obecnie otwór drzwiowy flankowany jest z obu stron prostokątnymi ustawionymi pionowo otworami okiennymi. W przyziemiu całości występuje cokół. Otwór drzwiowy obejmują pilastry z cokołem i głowicami jońskimi, wieńczące półokrągły portyk. Po obu stronach portyku występują pojedyncze pinakle o formie ostrosłupa. Po stronie południowej wejścia jest prostokątny otwór okienny ujęty w prostą opaskę wspartą na dwóch żłobkowanych wspornikach. Opaskę wieńczy półokrągły portyk. Otwór okienny we wtórnie dodanej osi jest prosty bez ozdób z nieznacznym, profilowanym parapetem. Fasada d. dworu na poziomie 2. kondygnacji jest gładka, w części rozbudowanej występuje prostokątny otwór okienny ujęty w profilowaną opaskę. Pierwotnie na poziomie 2. kondygnacji d. dworu, w centrum znajdował się kartusz, którego ogólny zarys widoczny jest na pocztówce z 1911 r. Całość elewacji wieńczy profilowany gzyms. Na odcinku gzymsu obejmującego d. dwór ustawiony jest trójkątny szczyt, dwustrefowy o wolutowych spływach, zwieńczony frontonem zamkniętym łukiem wklęsło-wypukłym. Na poziomie dolnej strefy szczytu w centrum występuje prostokątny otwór okienny flankowany z obu stron półokrągłą niszą z parapetem. Pośrodku górnej strefy szczytu usytuowany jest mały, kwadratowy otwór okienny, nad którym i po obu jego stronach występuje pojedyncze zdobienie o kształcie krzyża greckiego z małym okręgiem w centrum. Szczyt podzielony poziomymi pasami przebiegającymi w połowie wysokości nisz i otworów okiennych oraz wzdłuż ich górnej krawędzi. Nisze, otwory okienne i małe okręgi ujęte w opaski. Opaska dużego otworu okiennego (w dolnej strefie) zdobiona w narożnikach i w połowie wysokości trójkątami